

# LITTERATUR

## MARSKALK BERNADOTTE<sup>1</sup>

*Av professor LUDVIG STAVENOW, Uppsala*

Den första konungen av huset Bernadotte har alltid varit föremål för ett stort intresse såväl på grund av hans personlighet som hans levnadsöden. Han var redan en man högt upp i medelåldern med ett betydelsefullt livsverk bakom sig när han kom till Sverige, och han var och förblev en främling. Den särskilda tjusning som tillhör vår historias stora unga nationella hövdingar omger därför måhända icke Karl Johans gestalt, hur ståtlig den än är och hur storartat hans verk. Men desto mer fjättra hans tidigare öden fantasien, den underbara vägen från ett obetydligt borgerligt hem i Sydfrankrike till Sveriges tron. I själva verket har dock ganska litet varit känt om dessa personliga öden. Legendan har ganska fritt fått göra sina tillägg och omtolkningar kring de jämförelsevis få säkra uppgifter som belysa den unge Jean Bernadottes bana genom livet. Först när han vid mogen ålder kämpat sig fram till en av de främsta platserna i den unga franska republikens ståtliga uppsättning av märkliga krigarhövdingar, faller ljuset rikare över hans väg, men det förblir länge ganska fragmentariskt och skiftande.

Marskalk Bernadotte hörde ingalunda till de svåråtkomliga, tystlåtna personer vilkas innersta tankar förbliva en sluten bok även för närstående. Tvärtom gav han rikligen sina meningar tillkänna, stundom kanske alltför öppet och oreserverat. Men hans ytterligt rörliga själsliv, livliga temperament och många överord under stundens ingivelser, hans växlande politiska åskådningar från 1790-talets utpräglade jakobinism till den legitimistiska konservatismen under heliga alliansens dagar och framför allt hans övergång från ett fosterland till ett annat med de pliktollisioner detta medförde, allt inbjöd till motsatta omdömen om hans person, hans förmåga, hans avsikter och till olika värdesättning av hans bedrifter.

Det har naturligtvis icke fattats litteratur rörande en person med så märkliga levnadsöden. Men denna ganska rika litteratur har, i den mån den rört sig om hans tidigare öden, varit byggd på ganska bristfällig undersökning av de verkliga källorna för hans historia och framför allt på en mycket bristfällig kritik. Subjektiva omdömen, tendens och lösa förmodanden hava rikligen behärskat den samma. Redan tidigt började framställningarna av den franska marskalkens, den senare svenska tronföljarens och konungens, levnad

<sup>1</sup> *Torvald T:son Höjer: Carl XIV Johan. Den franska tiden.* P. A. Norstedt & Söners förlag. Stockholm 1939. Pris häft. kr. 15, inbunden kr. 18.

framkomma från helt skilda håll och skilda synpunkter, förklenande och ovänliga där de utgingo från franska nationalistiska och Napoleonska kretsar, entusiastiska och lovordande när deras tillkomst hade sin grund i Karl Johans egna och hans litterära vänners och medhjälparens eggelser eller åtgärder. Särskilt beträffande hans insatser i den avgörande kampen mot Napoleon blevo omdömena divergerande. Den komplicerade ställningen måste givetvis framkalla olika värdesättningar, och känsliga patriotiska åskådningar formade lovord eller klander allt efter skilda läger.

Efterhand som tiden gick kom en mer förutsättningslös forskning till stånd, och flera nyare biografier hava författats av utländska historiker vilka tydligen avsett en objektiv skildring av Bernadottes liv och verk, om de ock i regel grundat sina arbeten väsentligen på ett studium av den förefintliga omfattande tryckta litteraturen. Därjämte har sedan några årtionden den moderna specialforskningen givit ett stort antal spridda bidrag. I denna fullt kritiska forskning har för Bernadottes tidigare öden bland andra den svenska forskaren Nils Forssell gjort goda och vägande insatser. Icke minst den växande mängden av dylika speciella undersökningar gjorde en sammanfattande framställning av Karl Johans liv till ett vetenskapligt önskemål. Här förelåg en verkligt betydelsefull historisk uppgift, och tiden torde ganska länge varit mogen för att äntligen åstadkomma en ingående och opartisk levnadsteckning av en av den moderna historiens märkligare statsmänna- och krigaregestalter.

Början till en sådan biografi föreligger med docenten Torvald Höjers ovannämnda, nyss utkomna arbete. Det är en imponerande volym, ägnad åt den minst kända delen av Karl Johans levnad, den franska tiden. Det kan så gott först som sist sägas ifrån att vi härmed hava fått den efterlängttade, på vetenskaplig forskning och kritik grundade skildringen av Jean Bernadottes öden. Det källmaterial som stått Höjer till buds har varit ofantligt mycket rikare och vederhäftigare än någon föregående forskare haft till sin disposition. Främst därigenom att det kungliga Bernadotteska familjearkivet, som förut endast sporadiskt fått begagnas, nu fullständigt varit tillgängligt för forskaren och av honom kunnat helt utnyttjas. Grunden för detta arkiv var den samling av brev, kopieböcker, utkast och varjehanda akter som Karl Johan medförde till Sverige. Stommen utgöres av de noggranna anteckningar som Bernadotte från 1794 förde angående sin militära verksamhet, således ett tjänstearkiv, till vilket efterhand fogades en rikedom av andra handlingar. Denna ovärderliga källa har givit framställningen av Karl Johans tidigare bana dess främsta stöd. Men den har måst kompletteras genom omfattande studier i utländska, i främsta rummet franska arkiv och bibliotek. Det faller av sig självt att även den tryckta litteraturen, massorna av aktpublikationer, memoarer, brev och historiska bearbetningar av varjehanda art genomgåts i så stor utsträckning som möjligt. En fullständighet är vid en så omfattande uppgift omöjlig att vinna. Men att källstudiet denna gång varit så nära fullständigt

## Litteratur

som kan begäras är otvivelaktigt och framgår av den ingående redogörelse som Höjer bifogat sitt arbete.

Icke mindre framträdande är den säkra vetenskapligt skolade kritik som författaren på varje punkt underkastat sitt material. Med fullständig opartiskhet prövar han de skäl som tala för eller emot ett bestämt avgörande på omtvistade punkter. Där klarhet ej kunnat vinnas, framhålles detta utan försök att dölja och kringgå svårigheterna. Denna vetenskapliga ärlighet ger arbetet en vederhäftighet och pålitlighet som väsentligt bidrager att öka det intresse och det förtroende varmed läsaren tar del därav.

Höjers enkla och klara stil och hans trots bredden och rikedomen på uppgifter översködliga framställningssätt bidrager ytterligare till att göra arbetets läsning till ett nöje. Själva ämnet bjuder ju i sig på ett ovanligt fängslande innehåll. Undanröjandet av myter, ovissa rykten och förmodanden har på intet vis berövat Bernadottes livsöden deras intresse. Såsom alltid visar sig även här att den verkliga, objektiva berättelsen ger den mest intresseväckande bilden av en stor mans liv och verk.

Det följer i viss mån av källmaterialet men även av Bernadottes personliga kynne att hans offentliga liv tar så gott som hela utrymmet i anspråk. Hans privata liv, familj och sociala förhållanden, ekonomi och enskilda intressen i övrigt få en ganska ringa plats i biografien. Författaren har här och där berört dessa förhållanden och givit den upplysning som säkra källors vittnesbörd därom kan giva. Otvivelaktigt komma följande delar att meddela mera härom. Sådan berättelsen här kunnat bliva, är den dock fylld av intressanta moment, av dramatiska situationer och personliga konflikter mot bakgrunden av sällsynt spännande och omväxlande tidshändelser av världshistorisk betydelse.

Författaren har avsett att göra sin skildring sådan att den kan fängsla en bredare bildad allmänhet på samma gång den tillgodoser vetenskapens alla fordringar. För detta senare syfte har det varit nödvändigt att förse densamma med källhänvisningar och kritiska noter. På det att dessa ej skola verka tyngande och kanske skrämmande på en större läsekrets, hava de förlagts till ett supplement efter den egentliga berättelsens slut och kunna således helt enkelt förbigås av de läsare som ej hava behov av att särskilt undersöka grunderna för ett omdöme eller en uppgift. För den historiska vetenskapen är denna kritiska apparat av utomordentligt värde och bidrager väsentligt att giva denna framställning av marskalk Bernadottes levnad den grundläggande och definitiva karaktär som den vetenskapliga biografiska forskningen städse har att eftersträva.

En så omstridd och djupt ingripande livsgärning upphör emellertid aldrig att vara föremål för historikernas uppmärksamhet. Trots Höjers solida och objektiva forskning skola nya bidrag, grundade på nytt källmateriel eller på förnyad kritisk granskning och värdesättning av enskilda moment städse framkomma. Det hör till den histo-

riska forskningens art att ett avslutat resultat i meningen av en slutgiltigt materialkänedom och ett slutgiltigt domslut icke kan nås. Om icke annat skola synpunkterna alltid förskjutas med den föregående historiska utvecklingen och kanske även den litterära smakens förändringar kräva nya uttrycksmedel och framställningsformer.

Den bild av marskalk Bernadottes personlighet och levnadsöden som ett studium av Höjers arbete kvarlämnar ändrar måhända ej i stort den som efterhand framgått ur den föregående forskningen under de motsatta omdömenas småningom skeende närmande till varandra. Men den vilar i dess ställe på så mycket säkrare grund av ingående kunskap och opartisk kritik. Höjer har ingalunda satt såsom uppgift att på varje punkt försvara sin hjälte, lika litet som han i någon sorts missförstådd objektivitet betonar de brister och svagheter som helt naturligt förefunnits även hos denne. Marskalk Bernadotte är mannen som från en barndom i mycket enkla förhållanden strävat uppåt och under sitt fosterlands våldsamma och sällsamma omvälvningar lyckats bana sig väg genom aktivt deltagande i de märkliga händelserna och i ständig tävlan med andra framåtsträvande personligheter av stundom stora mått. Men han är också mannen som vetat att under alla skiften bevara sin ära oförkränkt. Den ingående opartiska prövningen av hans bana ger ganska otvivelaktigt vid handen att han såsom människa höjde sig över flertalet av sina kamrater och att han i jämförelse med de övriga inom den lysande kretsen av krigare och statsmän som framgingo ur revolutionens omstörtningar framstod såsom en ovanligt human och högsint man. Hans uppbrusande sinnelag försatte honom ofta i situationer som det fordrades en medfödd naturlig takt att sedan klara ut. En viss försiktighet eller tvekan att fatta ett avgörande inför stora händelser vilkas konsekvenser ej säkert kunde överskådas förenade sig på ett egendomligt sätt med impulsrikedomen, stortaligheten och snabbheten att fatta beslut i vanliga fall. Denna Bernadottes obenägenhet att ställa allt på ett kort hindrade honom stundom att öppet ingripa i den inre partikampens avgörande ögonblick, vartill medfödd aktning för lagliga former otvivelaktigt bidrog. I tävlan med en man sådan som Napoleon måste han komma till korta. Intet tvivel är väl att icke blott den större egoismen och hänsynslösheten utan även den större genialiteten tillhörde den korsikanska titanen. Icke desto mindre är det ständigt med denne som Bernadotte hade att tävla ända från det de först möttes under de tidigare revolutionskrigens stormar och intill kejsardömets fall.

Bernadotte var även han en stor militär förmåga. Men han fick ej tillfälle att ådagalägga densamma på de mest framskjutna och betydelsefulla befälsposterna under republikens dagar och än mindre under Napoleons, då han med avsikt hölls tillbaka från de viktigaste och mest betydande befäl som kunde giva honom för stort anseende och för stor makt. Men hans stora duglighet var både känd och erkänd. Höjer, som ingående kommenterar hans militära bana, upp-

## Litteratur

visar ganska ovederläggligt att misstag eller andra brister som hans medtävlare eller motståndare menat sig finna i hans krigföring och som senare avogt sinnade historiker noga antecknat ofta berodde på Napoleons benägenhet att skjuta skulden för ett misslyckande på någon av sina underordnade. Att han dock under direktoriets sista tid och även under kejsardömet räknades såsom en av de mest betydande generaler varöver Frankrike disponerade är tydligt. Först såsom svensk tronföljare skulle han få tillfälle att fullt och i högsta ansvarsställning uppvisa sin förmåga såsom krigare och fältherre.

Utom den militära begåvningen ägde Bernadotte tydligen en medfödd administrativ eller organisatorisk talang. Han fick ett visserligen alltför kort tillfälle att ådagalägga denna såsom krigsminister några månader under direktoriets sista tid. Höjer har grundligt utrett hans forcerade verksamhet och initiativrikedom under denna ytterst krävande ministertid, vars frukter först senare kunde mogna. Under kejsardömet fick han såsom prokonsul eller ståthållare några år i Hannover och senare i Hamburg tillfälle att öva sin förmåga att styra och ordna, att hålla tillbaka missnöje och oro och vinna förtroende. Dessa moment av Bernadottes offentliga bana ge i mycket förklaring till hans växande anseende, den popularitet han på vissa håll förvärvade och den insikt och erfarenhet med vilken han kunde göra sig gällande när han sedan plötsligt kallades till ledningen av en helt främmande stat.

I likhet med kejsardömets övriga dignitärer utrustades även Bernadotte efterhand rikligen med både titlar och donationer. Det hörde med till Napoleons politik att den nya adel som omgav kejsaren icke skulle i rang eller glans stå efter de gamla feodala monarkiernas högsta aristokrati. Liksom de andra stora krigarhövdingarna under såväl republiken som kejsardömet sörjde även Bernadotte själv för sina ekonomiska intressen där så kunde ske utan att träda franska statens eller andra enskildas rätt alltför nära. Såsom prokonsul hade han ingenting emot att emottaga betydande penninggåvor och andra uttryck av erkänsla från städer och länder som han under krigsåren hade att förvalta. Det hörde till tidens sed. Men det är att märka, såsom Höjer på ett synnerligen övertygande sätt framhåller, med vilken större moderation, takt och hänsynsfullhet Bernadotte i dessa fall uppträdde än de flesta andra av hans gelikar. Hans humanitet och välvilliga omsorg om sina underlydande eller den befolkning vars väl han hade att ombestyra förskaffade honom tydligen en uppriktig erkänsla och tacksamhet. Till någon särskilt lysande ekonomisk ställning kom Bernadotte icke trots förmöget gifte, kejsarliga donationer och andra rika gåvor. Hans inneboende frikostighet och hans benägenhet att på ett glänsande sätt hävda sin höga sociala rang bidrogo för visso härtill.

Den framskjutna ställning Bernadotte, trots Napoleons misstänksamhet, intog under kejsardömet berodde otvivelaktigt till god del på hans äktenskap med Désirée Clary, som en gång i tiden varit den unge Napoleon Bonapartes trolovade och vars syster var förmäld

med Napoleons äldre broder Josef. Detta personliga band med familjen Bonaparte bidrog väsentligen att rädda Bernadotte igenom alla farligheter som Napoleons växlande gunst eller onåd samt Bernadottes kända och dock ständigt förtäckta oppositionsställning kunde medföra.

I Höjers skildring av Bernadottes levnad finnes en rikedom av nya uppgifter och intressanta kritiska kommentarer till förut kända men omdiskuterade fakta. Den breda, sakrika, konsekvent genomförda framställningen lyckas också, trots utförligheten, hela tiden fångla läsarens intresse. Vissa partier av berättelsen synas dock anmälaren särskilt framstående i detta hänseende. Så är till exempel fallet med skildringen av Bernadottes ambassad i Wien år 1798, då den unge revolutionsgeneralens självkänsla och glödande iver att hävda den nya republikens ära förde honom in i ganska dramatiska konflikter med både hov, aristokrati och pöbel i den dåvarande legitimismens högkvarter. Eller framställningen av intrigspelet vid statskuppen på senhösten 1799, varvid källmaterialet visserligen på flera punkter icke medger definitiva svar på frågan om Bernadottes hållning men författaren dock genom ingående analys av de skilda uppgifterna ger en i huvudsak säkerligen ganska riktig teckning.

Av särskilt intresse är också redogörelsen för Bernadottes omstridda uppträdande under fälttåget mot Preussen och särskilt vid Jena och Auerstädt. Här har Höjer, som tydligen ägnat de rent militära förhållandena en ingående granskning, kunnat ganska definitivt tillbakavisa en del skarpa beskyllningar mot Bernadotte och uppvisa att generalstabschefen Berthiers ofullständiga ordergivning bär skulden för Bernadottes passivitet, ett förhållande som möter flera gånger och tyder på en stark personlig motsättning mellan Berthier och Bernadotte. Den konflikt som efter slaget vid Wagram medförde Napoleons särskilda förbittring och onåd får likaså en intressant belysning, varvid författaren för visso icke fritager sin hjälte från all skuld.

I vad mån Bernadotte stod i närmare förbindelse till den opposition inom kejsardömet som vid denna tid framträdde starkare än förut och för vilken väl Talleyrand och den intriganta Fouché stodo i spetsen, är ett intressant problem på vilket en definitiv lösning måhända aldrig kan givas till följd av källmaterialets brister. Höjers försiktiga uttalanden torde i alla händelser för närvarande vara den säkraste ledningen för bedömandet av Napoleons och Bernadottes inbördes förhållanden vid den tidpunkt som till synes var kejsardömet höjdpunkt i glans och makt men i själva verket redan betecknade dess begynnande nedgång både i yttre makt och inre konsolidering. Bernadotte kom ju icke att i Frankrike vara med om den förändring av läget som efterhand inträdde, men han skulle i stället möta sin gamla rival på ett annat fält. De personliga förhållandenas gestaltning mellan de båda männen utgör emellertid en av de viktigaste förutsättningarna för Bernadottes blivande hållning till Napoleon. Höjers teckning ger oss det nödvändiga sammanhanget

## Litteratur

emellan den franska marskalkens personliga ställning och den svenska kronprinsens kommande politik.

Till den fortsatta skildringen av Karl Johans levnadsöden och närmast teckningen av hans verksamhet på den vida mer självständiga och upphöjda plats som det oväntade svenska tronföljarvalet erbjöd är ingen genom föregående forskning och författarskap mer kallad än docent Höjer. Vi stå inför den franska krigarens och statsmannens plötsliga kallelse till ledningen av Sveriges politik och inför den betydelsefulla gärning som ej blott för Sveriges utan hela Europas historia skulle bliva av en avgörande vikt. Med stort intresse emotes därför nästa del av den monumentala Karl Johansbiografien.

Till slut ett uppriktigt tack till förlaget vars tillmötesgående väsentligen möjliggjort författandet och publicerandet av detta förnämliga historiska arbete. Den synnerligen fina typografiska utstyrelsen förhöjes genom flera vackra bilder av Bernadotte själv och hans maka jämte några andra i Bernadottes liv djupt ingripande personer. Studiet av vissa kapitel underlättas av ett flertal kartor. Boken är en heder för svensk historisk forskning och framställningskonst och förtjänar en vidsträckt spridning.

## ENGELSKT SJÖMANSLIV UNDER NAPOLEONSKRIGEN

*Av förste bibliotekarien fil. d:r O. WIESELGREN, Stockholm*

Under åren kring sekelskiftet tillhörde Marryats sjöromaner alla pojkers favoritlektyr.<sup>1</sup> Motorn hade då för tiden ännu icke gjort sitt inträde i skärgårdslivet; man drömde ej om utombordare på tolv eller femton hästar utan höll sig till seglingen, och sommarlovets lyckligaste dag var den då man för första gången hissade segel på sin koster eller blekingseka — de rakstävade svarta kuttrarna och de moderna fartvidundren, fenkölsbåtarna, lågo i regel långt bortom den normala skolpojksexistensen. Med denna lidelse för seglingen följde helt naturligt ett glödande intresse för alla böcker som handlade om hav och sjömansliv. Det fanns rätt många av den sorten, men inga som kunde jämföras med kapten Marryats. Det var icke bara de spännande äventyren som fängslade utan lika mycket, ja kanske än mera den sakliga, ingående och detaljrika skildringen av sjölivet, av segelsättning, manöver och navigation, av arbetet vid brassar och skot och allt annat som tillhör vardagsgörat ombord på ett segelfartyg. Man kunde omöjligen misstaga sig om författarens sakkunskap. Det finns personlig erfarenhet bakom varje den minsta enskildhet i hans böcker. Ingenting är osäkert eller konturlöst; överallt möter man exakta uppgifter och klara fakta. Men trots detta Marryats utpräglade sinne för saklighet blir han aldrig torr eller enfor-

<sup>1</sup> *Christopher Lloyd*: Captain Marryat and the old navy. London.

mig. Fastän han minst av allt är poet finns det hos honom något av tingens egen inneboende poesi, som på något mystiskt sätt smugit sig in i hans skildringar utan att han själv märkt det. Artist är han lika litet som poet, men också härvidlag har hans omedvetna handlag ofta hjälpt honom till rätta och kommit honom att skapa episoder, som ha en nästan homerisk fläkt över sig. Det må vara nog att erinra om en, den yppersta: femtonde kapitlet i Peter Simpel med skildringen av kommendörkapten Savages äventyrliga grundvändning med fregatten Diomedes under orkanen i Arcachonbukten. Fastän enkelt och stramt saklig utgör denna skildring en hyllning åt modet, beslutsamheten och viljan att taga ansvar, vars make man får leta länge efter.

Vem kapten Marryat var och hur han förvärvat de erfarenheter han på ett så lysande sätt i sina böcker utnyttjat visste man emellertid föga eller intet om. Det fanns visserligen en biografi över honom, skriven av hans dotter, men denna är en produkt av den viktorianska tidens konventionella biografiska uppfattning och således föga verklighetstrogen. Den skildring av hans liv som nu utkommit har gått till de primära källorna och framför allt syftat till att med deras hjälp få fram en bild av vad Marryat verkat som sjöofficer. Avsiktligt eller ej har författaren på detta sätt kommit att skriva en bok, som i mångt och mycket ter sig som en direkt avkomling av de Marryatska romanerna. Saklighet och fakta finnas där i rikligt mått, och vad spänning beträffar står boken åtminstone ställvis varken Jakob Ärlig eller Percival Keene efter.

När sir William Scott och d:r Samuel Johnson en dag år 1778 samtalade om olika yrken föll talet även på sjömanslivet, och sir William anmärkte att det finns många som längta efter att få gå till sjöss. D:r Johnson, som hjärtligt avskydde allt vad som hade med havet att skaffa, svarade på sitt barska manér: Jag vet det, men jag kan icke förklara det, lika litet som jag kan förklara andra sällsamma sjukdomsfenomen i den mänskliga fantasien. Sir Williams iakttagelse besannades emellertid av erfarenheten. I varje generation av unga engelsmän fanns det allt flera som sökte sig till marinen, fastän ingen var okunnig om att det var ett allt annat än lugnt liv som väntade. Ungefär samtidigt med att ovannämnda samtal fördes avlade en nittonårig ungdom vid namn Horatio Nelson sin officersexamen efter sju års oavbruten sjötjänstgöring. Något tidigare hade samma bana beträffats av en pojke från Newcastle, Cuthbert Collingwood, som första gången satte sin fot på ett skeppsdäck vid elva års ålder. Det var dessa båda i förening som den ärorika 21 oktober 1805 vid Trafalgar krossade den fransk-spanska sjömakten och därmed tillintetgjorde Napoleons planer på en invasion i England. Collingwood, den engelska läkolonnens ledare, bröt först igenom den fientliga slaglinjen med sitt flaggskepp Royal Sovereign, och Nelson, som förde lovartskolonnen, fullbordade verket med Victory. En bragd som denna måste ju sätta alla ungdomliga sinnen i brand och låta



## Litteratur

sjömansyrket framstå som något oemotståndligt lockande. Ära och rykte, namn och rang, strålande äventyr och — kanske icke minst — rikliga prispennningar vinkade för den som i unga år gick i tjänst på kronans fartyg. Att rekryteringen inom officersskåren blev livlig har man således icke svårt att förstå.

När slaget vid Trafalgar stod gick master Frederick Marryat i en privatskola i London, där han trivdes mycket illa, förmodligen mest på grund av den stränga disciplinen, vilken väl mest erinrade om den Percival Keene fick göra bekantskap med i början av sin korta lärdomsbana. Den dag då Nelson fördes till den sista vilan stod han bland åskådarna, andlös av hänförd beundran inför det stora skådespelet. När likvagnen, formad som en tredäckare, rullade förbi gav han sig själv det löftet att ägna sig åt Nelsons yrke och där vinna en sådan berömmelse att han en gång skulle föras till graven på samma sätt. Man ser att trettonåringens framtidsplaner gingo vida. Ärelystnad och fantasi fanns det tydligen nog av hos honom trots att han ännu knappt hunnit trampa ut barnskorna.

Den chef, under vars befäl Peter Simpels blivande skildrare fick göra sina första krigiska lärospån, var en man vars levnad i högsta grad var ägnad att egga fantasien. Den unge Marryat hade nämligen den märkvärdiga turen att få tjäna som midshipman på fregatten *Impérieuse* under lord Cochrane vilken redan vunnit ett stadgat rykte som en av den brittiska flottans djärvaste och skickligaste fartygschefer. Cochrane var ingen ledare i stort men däremot en överdådigt tapper och företagsam fribytare, som aldrig lät ett tillfälle till batalj gå sig ur händerna och som tack vare en märkvärdig blandning av tur och skicklighet alltid lyckats draga sig jämförelsevis helskinnad ut ur även de mest hotfulla situationer. Han debuterade genom att som chef på en liten örlogsjakt med 54 mans besättning äntra och erövra en fem gånger så stark spansk fregatt, vilken han sedermera i bästa ordning avlämnade som pris i Gibraltar. Flera andra liknande bedrifter hade gjort hans namn ryktbart inom hela flottan, och hoppet om prispennningar lockade därför ett överflöd av manskap till hans fartyg, då andra chefer ofta nödgades lita till den avskydda pressningen för att få sina besättningar fulltaliga. Frederick Marryats far, som kände lord Cochrane, var icke litet glad över att få sända sin fjortonårige, något bångstyrige son till sjöss under en så ryktbar befälhavares ledning.

Så länge den unge sjöofficersaspiranten befann sig i land kunde livet på havet te sig för honom i rosenfärgad dager, men då han väl kommit ombord dröjde det ej länge förrän den bistra verkligheten avslöjade sig för hans blickar. Samstämmade skildringar giva vid handen att livet ombord på den engelska flottan vid denna tid ofta var föga bättre än ett helvete. Fruktansvärda förläggningsförhållanden, en järnhård disciplin, upprätthållen genom de mest ohyggliga bestraffningsmetoder, eländig förplägnad och usel hygien kännetecknade tillvaron på de fartyg, som sändes ut att bekämpa Napoleons eskadrar. Både Nelson och Collingwood gjorde allt vad i deras för-

måga stod för att förbättra förhållandena, men deras ansträngningar hade blott partiell framgång. Många fartygschefer, mer eller mindre nära själsfränder till kapten Bligh på »Bounty», drevo misshandeln av underordnade nästan som sport, och denna sedvänja gällde icke blott manskapet utan även de unga officersaspiranterna. En rent pervers elakhet från de äldres sida, ibland nödtorftigt dold under skämtets mask, tycks ha varit regel. Mycket i Marryats böcker återgår tydligen på egna intryck under denna hans första tid ombord, då han som andra fick grundligt gå igenom ekluten.

Väl en gång till sjöss med Impérieuse dröjde det ej heller länge innan han fick veta vad som menades med krig. Lord Cochrane älskade sitt farliga yrke och var ej benägen att vila på sina redan vunna lagrar. Den franska kofferdifarten erbjöd rikliga tillfällen att taga priser, och mot kustbefästningarna kunde man ofta göra oväntade och lyckosamma anfall. Under loppet av tre veckor deltog Marryat i sju affärer, av vilka ett par voro tämligen äventyrliga och ej avlöpte utan blodiga förluster. Detta förefaller oss att vara mera än nog för en fjortonåring, men Marryats privata loggbok visar att han efter att första gången ha varit i elden snart började finna sig fullkomligt hemmastadd i kulregnet. En dag fick han också vara med om en antring. Det gällde en misstänkt levantinsk kapare, bemannad med en förfärande samling sjörövare, som Cochrane ansåg sig böra undersöka närmare, fastän den hissade engelsk flagg. Resultatet blev ett häftigt handgemäng på kaparens däck, som kostade många liv på ömse sidor. Segern stannade hos den anfallande parten, men glädjen minskades betydligt, när det kom i dagen att kaparen verkligen var i engelsk tjänst åtminstone så till vida att den utrustats på speklution av några engelska intressenter, till på köpet tillhörande själva amiralitetet. Man ser att det engelska affärsintresset på den tiden icke väjde ens för de mest säregna kombinationer, när de kunde förväntas lämna klingande valuta. Cochrane hade utan att ana det gått sina egna överordnade i vägen, då han som bäst trodde sig göra den engelska handeln en tjänst. Han drog således mera skada än nytta av affären, då däremot Marryat på sitt sätt hade gagn därav. På denna upplevelse byggde han nämligen senare en av sina bästa stridsscener, skildringen av sammandrabbningen mellan fregatterna Aurora och Trident i tjugunionde kapitlet av Midshipman Easy.

Märkligast av alla Marryats krigiska erfarenheter var den ryktbara attacken på franska flottan i farvattnet vid Ile d'Aix utanför Charente den 11—12 april 1809. Företaget var oerhört djärvt: det gällde att anfälla en stark eskader, som låg väl skyddad bakom försänkningar och skansar, oåtkomlig för varje direkt attack. Men på engelskt håll hade man räknat ut att anfallet skulle kunna göras verksamt genom användandet av brännare, lastade med explosiva ämnen, vilka skulle bringas att driva ned mot de franska fartygen och sätta dessa i brand. Chef för den engelska styrkan var amiralen lord Gambier, men ledare för avantgardet och därmed också för

## Litteratur

den viktigaste delen av operationen var lord Cochrane på sin berömda *L'Impérieuse*, där Marryat fortfarande var midshipman. Det var genom Cochranes djärvhet och hänsynslösa offensivanda som anfallet blev en seger, fastän brännarna även denna gång — liksom i den svenska flottan vid Viborgska gatloppet tjuvu år tidigare — visade sig vara ett tämligen oberäkneligt vapen. Marryat tjänstgjorde ombord på en brännare, lastad med 1,500 kaggar krut och 3,000 handgranater. Det kom på hans lott att som sista man ombord tända stubintråden och därefter hoppa ned i en barkass, där den övriga besättningen, tre matrosar och en officer, redan tagit plats. Årorna lyftes, och det bar i väg med så stor fart som människokrafter kunde åstadkomma. Då båten hunnit ett par hundra meter från brännaren sprang krutlasten i luften. »En mera fruktansvärt praktfull anblick kan ej tänkas», antecknar Marryat, »men vi voro icke riktigt i stånd att njuta därav. Granaterna flögo upp till en otrolig höjd; somliga kreverade högt upp i luften, andra däremot vid nedfallandet. En skur av eld föll omkring oss, men vi kommo lyckligtvis undan oskadade. Vi kunde blott långsamt ro oss fram emot tidvattnet och vinden, och till råga på allt fingo vi nöjet att leta oss väg bland alla de övriga brännarna, som nu satts i brand och drevo ned både för och akter om oss.» Märkvärdigt nog kom emellertid Marryats båt så småningom oskadad tillbaka till *L'Impérieuse*. Någon utmärkelse för sin bedrift fick han likväl icke, ty Cochrane, som icke blott var sjöofficer utan också oppositionell parlamentsledamot, stod illa till boks på högre ort och lyckades aldrig utverka några belöningar vare sig för egen räkning eller för sina underordnade. Det enda erkännande Marryat erhöi var ett intyg från förste löjtnanten på *L'Impérieuse* — samme man som fört befälet på brännaren —, vilket innehöll att han uppfört sig på ett hedrande sätt och till sina överordnades tillfredsställelse. Det kan förefalla att vara i minsta laget, men man var inom flottan av princip mycket sparsam på beröm, och vederbörande ansåg väl att en sjuttonårs midshipman icke borde skämmas bort med för ampla lovord, även om han förtjänat dem.

Vid nitton års ålder tog Marryat sin officersexamen. Men de närmast följande åren bragte honom inga erfarenheter av större strids handlingar. Tidvis låg han i blockadtjänst och kryssade fram och tillbaka utanför franska kusten, tidvis tjänstgjorde han på den del av flottan, som hade till uppgift att hålla de amerikanska fregatterna i schack och skydda den engelska djuphavshandeln. Efter det allmänna fredsslutet fick han som många andra avdankade sjöofficerare nöjas med den tjänst han kunde få. Det blev för honom till en början den föga heroiska uppgiften att med en illa seglande örlogsjakt hålla efter spritsmugglarna i Engelska kanalen. Intressantare var en expedition till Tristan da Cunha och St. Helena, som han företog för att visa flaggan och jaga bort eventuella kapare, som varit så intresserade av sin hantering att de glömt bort att man slutit fred. Under denna resa fick han tillfälle att närvara vid Napoleons död och rita ett porträtt av kejsaren några timmar före gravsättningen.

Ett par år senare kom han ut på en ny långfärd, nämligen till Birma, dit han beordrats som chef på fregatten *Larne* för att delta i en expedition mot landets motspänstige monark, som visat sig ha alldeles oriktiga föreställningar om sina skyldigheter mot de engelska intressena i Bortre Indien. Det blev en långvarig affär, där dock klimatfeber och skörbjugg voro svårare fiender än de birmanska trupperna. Marryat blev också sjuk men kom undan med livet och återvände omsider till London, säker om en länge väntad befordran. Det var då denna av oviss anledning lät vänta på sig som han i ett slags desperation grep till pennan för att skaffa ett drägligt levebröd åt sig själv och sin familj. År 1829 utgav han anonymt sin första roman *Frank Mildmay*, som i allt väsentligt återger hans egen levnadshistoria. Han fick bra betalt för sitt manuskript, men då boken kommit ut märkte han snart att hans militära bana var stäckt. Det fanns för många som kände igen sig i hans skildringar, och han hade icke sparat på färgerna. Han tog nu vid 38 års ålder sitt parti och lämnade tjänsten för att helt övergå till litteraturen. 1832 kom *Peter Simple* ut och gjorde honom ryktbar över hela England. Därmed var hans position stadgad. Han blev en litterär förgrundsfigur, som till och med tävlade med Dickens i popularitet. Hans följande böcker äro tämligen ojämna, men när han kommer in på sina egna minnen ur sjölivet — och det gör han som oftast — är han alltid lika oemotståndligt medryckande. Alltjämt står sig också det omdöme, som fällts om honom av en bland hans ivrigaste beundrare, Joseph Conrad: »Om England skulle förlora Marryats böcker skulle detta vara likvärdigt med stympandet av dess historia eller mistningen av ett historiskt dokument. Han har med sina böcker tjänat sitt land lika mycket som han gjorde med sin tapperhet i tjänsten.» Hans efterkommande ha också hållit fast vid hans tradition: hans son Frederick gick under vid fregatten *Avengers* skeppsbrott i Medelhavet år 1847 och hans dotterson följde med slagkryssaren *Indefatigable* till botten i slaget vid Jutland bank år 1916.